

ФИНАНСОВОЕ И НАЛОГОВОЕ ПРАВО

УДК 342.7

ПОНЯТТЯ Й ВИДИ ВАЛЮТНИХ ЦІННОСТЕЙ

Віктор ФЕЩУК,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансового права та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У науковій статті досліджено сутність і зміст поняття «валютні цінності». Здійснено класифікацію валютних цінностей. Наведено аргументи, що суспільні відносини, пов'язані з обігом монет, виготовлених із дорогоцінних металів, та обігом цінних паперів, що посвідчують майнові права, зокрема акцій, за своєю природою не є валютними, тому вважаємо недоцільним зарахування монет, виготовлених із дорогоцінних металів, і цінних паперів, що виражають майнові права, виражених у національній та іноземній валютах, до терміна «валютні цінності», що, у свою чергу, потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю».

Ключові слова: валютний контроль, валютне регулювання, органи державної влади, Національний банк України, контроль, нагляд, регулювання.

CONCEPT AND TYPES OF EXCHANGE VALUES

Viktor FESCHUK,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor Head of the Department of Financial Law and Fiscal Administration
of National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

In this scientific article, the essence and content of the concept of currency values. Classification of currency values is carried out. The author argues that social relations are associated with the circulation of coins made of precious metals and the circulation of securities that certify property rights – in particular, shares are by nature not monetary, and therefore it is inappropriate to refer coins made of precious metals and securities expressing property rights expressed in national and foreign currencies to the term „currency values”, which in turn requires the corresponding changes in the current legislation, in particular, to the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine Raina „On Currency Regulation and Control”.

Key words: currency control, currency regulation, state authorities, National Bank of Ukraine, control, supervision, regulation.

REZUMAT

În acest articol științific, esența și conținutul conceptului valorilor valutare. Clasificarea valorilor valutare se efectuează. Autorul a prezentat argumente care relațiile publice legate de circulația monedelor din metale prețioase și industria valorilor mobiliare, care să ateste drepturile de proprietate – în special a stocurilor prin natura nu sunt valută, atunci consideră că clasificarea necorespunzătoare a monedelor din metale prețioase și titluri de valoare, exprimând drepturile de proprietate sunt exprimate în valute naționale și străine la termenul „valute valutare”, care la rândul lor impune introducerea unor modificări corespunzătoare onodatelstvo, în special în Decretul Cabinetului de Miniștri la noi „Cu privire la sistemul de reglementare valutară și de control”.

Cuvinte cheie: control valutar, reglementare valutară, autorități publice, Banca Națională a Ucrainei, control, supraveghere, reglementare.

Постановка проблеми. Валюта, відповідно, й валютні цінності за своєю природою пов'язані з грошима, це обумовлюється тим, що валюта і валютні цінності, виконуючи роль грошей, передусім є засобами платежу в міжнародних розрахунках. Нормативного визначення «валютні цінності» українське законодавство не містить, на законодавчому рівні лише формально визначено перелік видів майна, що належать до валютних цінностей.

Мета й завдання статті – дослідити сутність і зміст поняття «валютні цінності», здійснити класифікацію валютних цінностей.

Виклад основного матеріалу. Суттєвим недоліком українського законодавства є недостатньо чітке визначення

критеріїв та ознак, за якими той чи інший предмет матеріального світу зараховано до категорії валютних цінностей. Дослідження правової природи валютних відносин загалом та аналіз установлених державою елементів валютних цінностей дає можливість висловити думку стосовно доцільності зарахування того чи іншого предмета матеріального світу до категорії валютних цінностей.

Так, до валютних цінностей Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 (редакція від 27.09.2014, підстава 1636-18) зараховує таке:

– *валюту України* – грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебу-

вають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України;

– *платіжні документи й інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;

– *іноземну валюту* – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України;

– *платіжні документи й інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

– *банківські метали* – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Валюта України є одним із елементів категорії «валютні цінності». «Валюта України» розуміється як власне валюта України, так і платіжні документи й інші цінні папери, виражені у валюті України (ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 (редакція від 27.09.2014, підстава 1636-18).

Також під терміном «валюта України» чинне національне законодавство розуміє грошові знаки у вигляді банкнот казначейських білетів монет та інших форм, що перебувають в обігу та є законними платіжними засобами на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього й підлягають обмінові на грошові знаки, що перебувають в обігу. До валюти України належать кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших фінансових установах на її території. Отже, через відсутність родового визначення терміна «валюта» законодавець фактично отожднює останню з поняттям «національна грошова одиниця», називаючи грошову одиницю України – гривню – валютою України й зараховуючи її до валютних цінностей. Тобто національна одиниця України, яка чинним законодавством України зарахована до валюти України й автоматично до валютних цінностей, також мусить мати певні правові обмеження щодо обігу.

Правовий статус гривні як національного грошової одиниці України визначено ст. 99 Конституції України. Саме гривня є єдиним законним засобом здійснення розрахунків і платежів на території України. Крім того, факт карбування Україною власних грошей, які є законним засобом платежу і які мають вільний обіг на її території, свідчить про наявність економічного й політичного потенціалу незалежної держави. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Тобто отожднення національної грошової одиниці України – гривні – з валютою призводить до того, що національна грошова одиниця України отримує спеціальний правовий статус валюти, від-

повідно, не має вільного обігу як законний платіжний засіб на її території, чим створюється колізія законодавства. Ця колізія може бути усунена шляхом зміни нормативного визначення поняття «валюта України», його деталізації або шляхом запровадження родової конструкції «валюта».

Якщо національні гроші є валютою, то й сукупність суспільних відносин, що обумовлюють випуск та обіг національних грошових засобів, є частиною валютної системи. Ураховуючи те, що основною ознакою валютних правовідносин є наявність іноземного елемента, й обіг національної валюти повинен бути об'єктом валютного контролю лише стосовно регулювання розрахунків у національній валюті України за операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

В Україні іноземною валютою визнаються готівкові грошові знаки у вигляді банкнотів казначейських білетів (паперові носії), монет (металеві), що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу. Крім того, до категорії іноземної валюти належать безготівкові кошти – кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України.

Важливою ознакою валюти є її конвертованість. Залежно від режиму міжнародного обігу валюти діляться на вільно конвертовані, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, і такі, що широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, а також неконвертовані валюти.

До переліку валютних цінностей також належать платіжні документи й інші цінні папери, які виражені в національній валюті, та платіжні документи й інші цінні папери, що виражені в іноземній валюті або банківських металах (надалі цінні папери, виражені в іноземній валюті). При цьому варто зазначити, що перелік видових форм цінних паперів та інших платіжних документів, виражених у валюті України, ідентичний переліку видових форм цінних паперів та інших платіжних документів, виражених в іноземній валюті або банківських металах, тобто факт зарахування платіжних документів і цінних паперів, виражених у валюті України, іноземній валюті, банківських металах, до категорії валютних цінностей не пов'язаний із юридичним статусом їх емітента й видом валюти, в якій їх виражено. Отже, до валютних цінностей можуть зараховуватися цінні папери, випущені резидентами України та виражені як у валюті України, так і в іноземній валюті (наприклад облігації) чи в банківських металах, а також цінні папери, випущені нерезидентами. Законодавець не звертає увагу на класифікацію цінних паперів на документарні та бездокументарні, а відтак уважається, що для застосування норм валютного законодавства форма носіїв цінних паперів жодного значення не має.

Потрібно звернути увагу на визначення самого терміна «цінні папери», що міститься в ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 (редакція від 01.05.2016, підстава № 289-19). Зазначається, що цінними паперами є документи встановленої форми з відповідними реквізитами, які посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Майже тотожні визначення поняття цінних паперів містять Цивільний і Господарський кодекси України.

Головним критерієм, відповідно до якого фінансові інструменти мають правовий режим цінного папера, а інші – ні, є наявність законодавчого визначення ознак цінного папера, законодавче закріплення – включення до переліку цінних паперів (надання законом правового режиму цінного папера), наявність визначених законом для цінного папера певних реквізитів і відповідність установленій формі. Так, відповідно до загальних ознак цінного папера та їх властивостей, ч. 5 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» встановлено види цінних паперів, що можуть випускатись і перебувати в обігу на території України. Зокрема, в Україні в обігу можуть бути такі групи цінних паперів: а) пайові (акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати ФОН, акції корпоративного інвестиційного фонду); б) боргові цінні папери (облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, облігації міжнародних фінансових організацій, облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб); в) іпотечні цінні папери (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні); г) приватизаційні цінні папери; д) похідні цінні папери; е) товаророзпорядчі цінні папери.

Проаналізовано перелік паперів, які, згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», зазначені як цінні папери та зараховані до кола валютних цінностей. При цьому потрібно наголосити, що бони, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, відповідно до чинного законодавства, як цінні папери не визнаються. Бони, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази за своєю правовою природою до кола цінних паперів належати не можуть. Ураховуючи, що існує очевидна розбіжність щодо визначення правового режиму обігу паперів, які визнаються як цінні папери в ч. 5 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» і пп. 2, 4 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», існує необхідність невідкладного доопрацювання положень останнього з метою вироблення висновків і пропозицій щодо внесення до його змісту уточнень, які будуть ґрунтуватись на засадах оновленої вітчизняної правової доктрини.

Крім того, сам по собі перелік платіжних документів і цінних паперів, наведений у Декреті, не є виключним, тобто не визначено, які ж саме «інші фінансові та банківські документи» потрібно зараховувати до цінних паперів, а отже, і до валютних цінностей. Ця ситуація на практиці застосування валютного законодавства призвела до неоднозначного трактування. Перелік валютних цінностей, наведений у ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 (редакція від 27.09.2014), є вичерпним і поширювальному тлумаченню не підлягає. Але Пленум Верховного Суду України, надаючи роз'яснення стосовно переліку валютних цінностей, під час роз'яснення переліку платіжних документів і цінних паперів знову-таки припускається розширеного тлумачення цих категорій і не зазначає, які ж саме інші фінансові та банківські документи потрібно зараховувати до платіжних документів і цінних паперів, а отже, до валютних цінностей. Для уникнення неоднозначного трактування валютного законодавства стосовно встановлення кола валютних цінностей потрібно на законодавчому рівні встановити вичерпний перелік цінних паперів і платіжних документів, які належать до валютних цінностей, а відтак обіг яких має підпадати під сферу застосування валютного контролю.

Повертаючись до аналізу законодавчого визначення поняття «цінні папери», варто окремо зазначити, що, від-

повідно до нього, цінними паперами є документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що можуть посвідчувати грошові або інші майнові права, тобто цінні папери можуть поділятися на ті, що посвідчують грошові права, й ті, що посвідчують права майнові. Цінні папери, які посвідчують майнові права, є лише особливим видом майна, що мають специфічний режим обігу.

Так, акція є іменним цінним папером, що посвідчує майнові права його власника – акціонера, які стосуються акціонерного товариства. Це включає також право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів і право на отримання частини майна акціонерного товариства. Не маючи матеріальної цінності, ці цінні папери гарантують право на отримання фактичних цінностей. Цінні папери, що посвідчують майнові права, за своєю правовою природою не мають соціально-економічного призначення посвідчувати грошові права, у тому числі грошові зобов'язання. Відтак, відповідно до їх правової природи, призначення таких цінних паперів не обумовлено їх використанням у розрахунках, у тому числі й міжнародних розрахунках.

Об'єктами валютних відносин можуть бути предмети матеріального світу, які відповідають таким трьом ознакам: 1) економічній, що виражається в цільовому соціально-економічному призначенні валютних цінностей; 2) фізичній, що означає фактичну придатність таких цінностей, їх використання в міжнародних розрахунках; 3) юридичній ознаці, яка полягає в закріпленні на нормативному рівні певного порядку обігу таких цінностей, що виражається в особливому режиму валютного регулювання та валютного контролю. Але маємо зауважити, що загалом валютні цінності відіграють роль грошей, а цінні папери, що посвідчують майнові права й, зокрема, акції, за своєю правовою природою не мають соціально-економічного призначення посвідчувати грошові права, у тому числі грошові зобов'язання. При цьому їх призначення не обумовлено використанням у розрахунках, у тому числі в міжнародних, тому цілком логічно, що обіг цінних паперів, які посвідчують майнові права, варто розглядати виключно лише як об'єкт регулювання цивільно-правових і господарсько-правових відносин, а самі цінні папери цього типу до кола валютних цінностей не зараховувати. Тому варто виключити з переліку цінних паперів, що належать до валютних цінностей, наведених у пп. 2, 4 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», ті цінні папери, що посвідчують майнові права, зокрема акції, а отже, на обіг акцій валютний контроль не розповсюджувати. До переліку валютних цінностей варто зараховувати лише ті цінні папери, що посвідчують грошові права, облігації, векселі, депозитний сертифікат тощо.

Законодавством України до переліку валютних цінностей зараховано банківські метали, зокрема золото, срібло, платину, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів.

При цьому зазначено, що банківські метали можуть перебувати у формі злитків, порошків, а також у формі монет, вироблених із дорогоцінних металів. Разом із тим однією з умов зарахування банківських металів до валютних цінностей незалежно від фізичної форми є наявність сертифіката якості. Показовим також є той факт, що, незважаючи на значне поширення обігу монет із дорогоцінних металів, емітованих Національним банком України, правовий статус подібних монет на науковому рівні належним чином не досліджено.

Під час визначення правового статусу подібних монет певні теоретичні проблеми виникають стосовно можливості їх зарахування до законних засобів платежу. Так, вони всі емітовані монетним двором Національного банку Укра-

їни та мають номінальну вартість, виражену в національній валюті, що, у свою чергу, теоретично надає можливість зараховувати їх до національної валюти, тобто вони можуть бути законними засобами платежу.

За Національним банком України закріплено виключне право введення в обіг, емісію гривні та розмінної монети, здійснення організації їх обігу та вилучення з обігу. Саме Національний банк України здійснює виготовлення та зберігання банкнот і монет, установлює номінали, системи захисту, платіжні ознаки й дизайн грошових знаків. Наказом Національного банку України «Про заходи щодо виконання Указу Президента України № 762/96 від 25 серпня 1996 року «Про грошову реформу в Україні» від 26.08.1996 № 71 уведено в дію Правила встановлення платіжності гривні та монет, відповідно до яких в Україні з 02.09.1996 вводяться в обіг банкноти Національного банку України номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 20, 100 і 250 гривень і монети номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 25 та 50 копійок. Тобто на нормативному рівні чітко встановлено ознаки платіжності й основні характеристики банкнот гривні та монет (вагу монет, діаметр, товщину тощо). При цьому Правилами монети номіналом у 2, 5, 10, 20, 100 та 250 грн., який зазначений на монетах із дорогоцінних металів, не передбачено, що дає змогу стверджувати про відсутність платежів і неможливість бути засобом платежу, оскільки випуск та обіг на території України інших грошових одиниць забороняється.

Монети з дорогоцінних металів випускаються малим тиражем, і, як правило, їх випуск присвячено певним подіям, що, у свою чергу, обумовлює подальше призначення в переважній кількості випадків у нумізматичних цілях. Проаналізувавши Лист Національного банку України від 17.06.2002 № 33-000/3230-3798, можемо констатувати, що операції з продажу монет, виготовлення промислових і побутових товарів з банківських монетарних металів і брухту цих металів, які реалізуються для нумізматичних або ювелірних цілей, підлягають оподаткуванню податком на додану вартість у загальноствановленому порядку. Як і саме монети з дорогоцінних металів призначено для ювелірних чи нумізматичних цілей, нормативно не встановлено, це й неможливо, оскільки нумізматичне призначення встановлюють відповідні фахівці та сам ринок попиту і пропозиції. Недосконала технологія виготовлення, зберігання і транспортування призводять до пошкодження значної кількості подібних монет, що, у свою чергу, знижує цінність, а в деяких випадках і взагалі робить подібні монети не придатними для використання в нумізматичних цілях. Крім того, проводячи емісію подібних монет, Національний банк України не покладав на них виконання функції грошей, тому що в обіг вони випускаються шляхом продажу, а не, наприклад, обміну грошових знаків, що вже перебувають в обігу.

Крім того, роздрібна вартість цих монет, яку встановлює Національний банк України та за якою проводиться

реалізація, значно перевищує номінальну. Варто ще зазначити, що карбування монет із дорогоцінних металів (виготовлення повноцінних грошей), призначених для виконання функції грошей, призвело б до певного встановленого державою співвідношення ваги монети, проби дорогоцінного металу, з якої вона виготовлена, та номінальної вартості монети, а це, безумовно, було б прямим порушенням чинного національного законодавства, оскільки офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється. Оскільки монети, виготовлені з дорогоцінних металів, не виконують функцію грошей, тому що є товаром, то й суспільні відносини, що виникають у результаті їх обігу, за своєю природою не є валютними.

Висновки. Проаналізувавши вищенаведені аргументи, можемо резюмувати, що суспільні відносини, пов'язані з обігом монет, виготовлених із дорогоцінних металів, та обігом цінних паперів, що посвідчують майнові права, зокрема акцій, за своєю природою не є валютними, тому вважаємо недоцільним зарахування монет, виготовлених із дорогоцінних металів, і цінних паперів, що виражають майнові права, виражених в національній та іноземній валютах, до терміна «валютні цінності», що, у свою чергу, потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю».

Список використаної літератури:

1. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 17. Ст. 184.
2. Про формування валютних фондів України: Постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 19. Ст. 263.
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5 6. Ст. 30.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Фещук Віктор Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Feshchuk Viktor Viktorovich – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Financial Law and Fiscal Administration of National Academy of Internal Affairs

demidenkov@ukr.net